

Черновалюк Ю. Ю.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри галузевих юридичних дисциплін
Бердянського інституту державного та муніципального управління
Класичного приватного університету

ПРАВА ТА ОBOB'ЯЗКИ БАТЬКІВ-ВИХОВАТЕЛІВ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ СІМЕЙНОГО ТИПУ З ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню прав та обов'язків батьків-вихователів дитячого будинку сімейного типу з виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Зазначено, що батьки-вихователі мають великий обсяг прав та обов'язків, проте найважливішими з них є права та обов'язки з виховання та розвитку дітей. Підкреслено, що виконуючи обов'язок щодо виховання, батьки-вихователі забезпечують реалізацію права вихованців дитячого будинку сімейного типу на сімейне виховання. У статті запропоновано зміни до діючого сімейного законодавства України.

Ключові слова: діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, дитячий будинок сімейного типу, сімейне виховання, права та обов'язки батьків-вихователів.

Постановка проблеми. Право дитини жити і виховуватись у сім'ї – одне з найважливіших її прав. Сімейне виховання дає можливість забезпечити дитині нормальний фізичний, інтелектуальний, моральний та соціальний розвиток, дає змогу їй стати повноцінним членом суспільства. На жаль, в Україні щороку близько 8 тисяч дітей залишаються без батьківського піклування, а отже, реалізувати своє право жити та виховуватись у сім'ї такі діти можуть лише через сімейні форми влаштування, зокрема дитячі будинки сімейного типу.

Батьки-вихователі дитячих будинків сімейного типу мають досить великий обсяг прав та обов'язків, проте найважливіші з них – це права та обов'язки щодо виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань виховання присвячено наукові роботи таких видатних педагогів, як А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський, а також таких сучасних українських учених, як Н.В. Радченко, Г.О. Резнік, З.В. Ромовська, О.О. Пунда. Однак проблеми у сфері сімейного виховання залишаються актуальними і сьогодні, адже саме вони призводять до таких негативних явищ, як безпритульність та асоціальна поведінка дітей, підвищення кримінальної активності неповнолітніх, а також безвідповідальне ставлення батьків до виконання своїх обов'язків з виховання дітей. Актуальність теми зумовлена й тим, що на тепер в Україні відсутнє комплексне дослідження питань прав та обов'язків батьків-вихователів з виховання дітей у межах дитячого будинку сімейного типу.

Метою статті є аналіз прав та обов'язків батьків-вихователів дитячого будинку сімейного типу з виховання дітей, а також визначення окремих напрямів удосконалення сімейного законодавства в цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходячи зі змісту ст. 256-б Сімейного кодексу України, батьки-вихователі

дитячого будинку сімейного типу – це подружжя або окрема особа, що не перебуває у шлюбі, які взяли дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, для виховання та спільного проживання [1]. При цьому батьки-вихователі дитячого будинку сімейного типу несуть обов'язки з виховання та розвитку дітей так само, як і батьки. Отже, як видно із самого визначення поняття «батьки-вихователі», головним обов'язком цих осіб законодавець убачає виховання та розвиток дітей.

Слід зазначити, що обов'язок виховувати, рости дитину – найважливіший обов'язок батьків. Це обов'язок не лише перед дитиною, а й перед усім суспільством. Це місія великої політичної ваги [2, с. 297].

В Українському педагогічному словнику С. Гончаренка виховання – процес цілеспрямованого систематичного формування особистості, зумовлений законом суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів [3, с. 53].

Відповідно до Закону України «Про охорону дитинства» [4], батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці. Виховання дитини має спрямовуватись на розвиток її особистості, поваги до прав, свобод людини і громадянина, мови, національних історичних і культурних цінностей українського та інших народів, підготовку дитини до свідомого життя у суспільстві в дусі взаєморозуміння, миру, милосердя, забезпечення рівноправності всіх членів суспільства, злагоди та дружби між народами, етнічними, національними, релігійними групами.

Виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у дитячих будинках сімейного типу можна розглядати делегуванням державою батькам права на їх виховання та утримання.

Право на виховання дозволяє батькам цілеспрямовано та систематично впливати на психологію дитини для того, щоб сформувані у неї необхідні якості. Виховання – довготривалий процес впливу на дітей. Цей процес передбачає як здійснення батьками цілеспрямованих дій, що передбачають досягнення певного результату, так і безсвідомий вплив на дитину, який відбувається постійно в процесі самого спілкування батьків та дитини, та вплив, що здійснює на дитину поведінка та приклад батьків. Зміст права на виховання не визначено в законі. Законодавство не може врегулювати процес виховання. Тому питання виховання закріплені в законодавстві у загальному вигляді [5, с. 252].

Надаючи батькам-вихователям право на виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, держава покладає на них обов'язки здійснювати таке виховання належним чином, насамперед в інтересах дітей. Вихід за межі інтересів дітей, а тим більше вчинення винних протиправних дій, суперечить цим інтересам і тягне за собою застосування до батьків-вихователів заходів державного примусу для відновлення положення, яке існувало до правопорушення [6, с. 80].

Відповідно до ст. 150 Сімейного кодексу України, батьки-вихователі мають такі обов'язки щодо виховання та розвитку дитини:

- 1) виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини;
- 2) піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток;
- 3) забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти;
- 4) готувати її до самостійного життя;
- 5) поважати дитину.

До того ж забороняються будь-які види експлуатації, фізичні покарання дитини батьками-вихователями, а також застосування інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини.

Виховання, що відповідає зазначеним вимогам, вважається належним. Крім зазначених, до критеріїв належності виховання належать такі загальнопедагогічні умови: особистий приклад батьків, їхній авторитет, глибоке і всестороннє знання батьками-вихователями своїх дітей, організація спільної діяльності, вільного часу, спілкування з дітьми, а також єдність вимог членів сім'ї [7, с. 115].

Важливим складником права батьків-вихователів дитячого будинку сімейного типу на виховання є можливість самостійно визначати форми та методи виховання. При цьому має враховуватись думка дитини та рекомендацій органу опіки та піклування, адже, як і будь-яке інше право, право на виховання має свої межі. Важливо, що батьки-вихователі повинні володіти найголовнішою здатністю реагувати на індивідуальні та вікові особливості вихованця, готовністю до свідомого пошуку найбільш ефективних методів та прийомів його індивідуального виховання, що дозволить їм успішно переборювати виникаючі протиріччя, уникнути конфліктів, застосування покарання.

Підкреслимо, що, виконуючи обов'язок щодо виховання, батьки-вихователі тим самим забезпечують реалізацію права вихованців дитячого будинку сімейного типу на сімейне виховання, адже самостійно реалізувати це право діти не мають змоги.

Водночас право і обов'язок батьків і дітей на виховання носить взаємний характер і є двосторонніми правовідносинами. Як праву батьків на виховання дітей, протистоїть обов'язок дітей «азнати» виховання [8, с. 208], так і праву батьків-вихователів на виховання, протистоїть обов'язок вихованців дитячого будинку сімейного типу «азнати» виховання.

Як нами назначалось вище, батьки-вихователі несуть обов'язки з виховання та розвитку дітей, закріплені статтею 150 Сімейного кодексу України, як і біологічні батьки. Частина 5 цієї ж статті передбачає, що передання дитини на виховання іншим особам не звільняє батьків від обов'язку

батьківського піклування щодо неї, а отже, це положення опосередковано надає можливість передання дитини на виховання іншим особам.

На нашу думку, таке положення є некоректним, адже тоді зникає мета створення дитячого будинку сімейного типу. Тому вважаємо за необхідне виключити положення ч. 5 ст. 150 Сімейного кодексу України щодо обов'язків батьків-вихователів дитячого будинку сімейного типу.

Також необхідно звернути увагу на те, що ст. 150 Сімейного кодексу України містить виключний перелік обов'язків, що не дає можливість покладати на батьків-вихователів інші обов'язки, навіть на підставі договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу.

Отже, вважаємо доцільним викласти положення ч. 2 ст. 256-6 Сімейного кодексу України в такій редакції: батьки-вихователі особисто несуть обов'язки з виховання та розвитку дітей, передбачені ст. 150 Сімейного кодексу України (за винятком ч. 5 ст. 150), а також договором про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу. Передання вихованців дитячого будинку сімейного типу на виховання іншим особам можливе лише у випадках, які унеможливають виконання своїх обов'язків батьками-вихователями (хвороба батьків-вихователів або членів їх родини тощо). Таке формулювання дасть змогу органам опіки та піклування більш чітко формулювати обсяг прав та обов'язків батьків-вихователів і забезпечити захист інтересів дитини [9, с. 104].

Батьки-вихователі виховують дітей на постійній основі. Вони не можуть чітко розмежувати своє особисте і професійне життя, свій робочий та вільний час. Лише поєднання цих сфер може дати плідні результати. Самі батьки не розглядають життя у дитячому будинку сімейного типу як професійний обов'язок, а дітей-вихованців – як об'єкт професійного впливу. Дитячий будинок є для них сім'єю, вони почувують себе батьками для всіх дітей, не поділяючи їх на рідних та прийомних [10, с. 75].

Оскільки батьки-вихователі беруть дітей на спільне проживання та виховання, доречним буде висновок про те, що вони тим самим покладають на себе обов'язок проживати разом із дітьми, адже нормальний процес виховання неможливий, коли діти і дорослі живуть окремо. При цьому короткострокові відлучення, як робота, якщо вона не передбачає постійних відраджень, лікування, відпустки, не повинні вважатися порушенням правил спільного проживання. Батьки-вихователі дитячого будинку сімейного типу не повинні перекладати обов'язки зі спільного проживання та виховання на своїх близьких родичів, якщо це не пов'язано з екстреними випадками (хвороба), не має короткостроковий характер (проведення вихідних) [9, с. 105].

Висновки. Підсумовуючи, необхідно ще раз наголосити на тому, що батьки-вихователі дитячого будинку сімейного типу мають досить великий обсяг прав та обов'язків. Проте, на нашу думку, найважливішими з них є права та обов'язки з виховання та розвитку дітей, адже належно виховати одночасно таку кількість дітей дуже важко. І хоча держава зробила значний крок вперед за роки функціонування цієї форми сімейного влаштування покинутих дітей, проте все ще існують проблеми та недоліки, подолання яких надасть можливість зробити щасливими набагато більшу кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Література:

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21–22. Ст. 135.
2. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 532 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.
4. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст. 142.
5. Научно-практический комментарий Семейного кодекса Украины / под ред. Ю.С. Червоного. Киев: Истина, 2003. 520 с.
6. Нечаева А.М. Правонарушения в сфере личных семейных отношений. Москва: Наука, 1991. 238 с.
7. Пунда О.О. Право на сімейне виховання та проблеми його здійснення. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2005. № 1. С. 111–115.
8. Антокольская М.В. Семейное право. Москва: Юрист, 1999. 336 с.
9. Черновалюк Ю.Ю. Реалізація права на сім'ю шляхом створення дитячих будинків сімейного типу: монографія. Запоріжжя: «Прогрес», 2011. 172 с.
10. Пеша І.В. Дитячі будинки сімейного типу як особлива форма сімейної опіки над дітьми-сиротами, позбавленими батьківського піклування. Український соціум. 2003. № 1 (2). С. 72–80.

Черновалюк Ю. Ю. Права и обязанности родителей-воспитателей детского дома семейного типа по воспитанию детей

Аннотация. Стаття посвящена исследованию прав и обязанностей родителей-воспитателей детского дома семейного типа по воспитанию детей-сирот и детей, ли-

шенных родительского попечения. Отмечено, что родители-воспитатели имеют большой объем прав и обязанностей, однако важнейшими из них являются права и обязанности по воспитанию и развитию детей. Подчеркнуто, что выполняя обязанности по воспитанию, родители-воспитатели обеспечивают реализацию права воспитанников детского дома семейного типа на семейное воспитание. В статье предложены изменения в действующее семейное законодательство Украины.

Ключевые слова: дети-сироты, дети, лишенные родительского попечения, детский дом семейного типа, семейное воспитание, права и обязанности родителей-воспитателей.

Chernovaliuk Yu. Parents-educators' rights and responsibilities for children's upbringing at a family-type children's home

Summary. The article is devoted to the study of parents-educators' rights and responsibilities for orphans' and deprived-of-paternal-care children's upbringing at a family-type children's home. It is noted that parents-educators have a great deal of rights and responsibilities, however, the most important of them are the rights and responsibilities for children's upbringing and development. It is emphasized that in fulfilling the duties of education, parents-educators of a family-type children's home ensure implementation of pupils' right to family upbringing. The article proposes changes to the current family law of Ukraine.

Key words: orphans, deprived-of-paternal-care children, family-type children's home, family education, parents-educators' rights and responsibilities.